

SUUSAHULLUDE IV SÜGISENE SOOMATK

12.-13. SEPTEMBER 2015

PUHATU SOOSTIK JA PORUNI METS

Üle 540 km² ürgset loodusmaastikku

Off-roadbook

Puhatu soostik (57 000 ha) paikneb Illuka vallas jääjärvede ja Suur-Peipsi setetega kaetud ulatuslikus nõos. Puhatu looduskaitseala (12 320 ha) südamiku moodustab Puhatu lagesoo. Eesti suurim soostik ulatus Peipsi põhjakaldalt Agusalu soodest üle Oru sooni Auvere – Narva joonel ja on tekkinud seljakutevaheliste järvealade ja mineraalmaasooostumisel. Selles piirkonnas leidub veel soid, mis on praegusajal laialdaselt üle minemas rabafaasi ning mille rabaservadel on seetõttu rabanõlv veel välja kujunenud. Soouurijad on veendunud, et Puhatus on säilinud viimased suuremad siirdesooalad Eestis.

Puhatu soostikku moodustavate soolaamade arv ulatub sajani, ajalooliselt väljakujunenud soode nimesid on ca 30. Soostiku põhjaosale on iseloomulikud suuremad rabamassiivid, lõunaosa on liigendatud liivaste kriivadega, mille vahel on rabad ja siirdesood. Soostiku piires asuvast 238 mineraalmaasaarest paikneb üle 80 soostiku lääneosas oosidega liigestatud alal ning ligi 100 lõunasse jäävas rabastunud luitestiku piirkonnas. Kriivad on kunagiste mandrijää sulamisvete poolt kuhjatud vallid. Nende orienteeritus osutab vee liikumissuunale. Lääne-ida suunalised kriivad on valdavalt kaetud korduvalt põlenud nõmme- ja palumetsadega ning nende vahel asetsevad märjad rabaribad.

Siirdesoo-sega lasunditüüp on esindatud Eestis kõikjal 50-300 ha suuruste aladena. Puhatus paikneb see lasund eelkõige raba-segalasundi piiril. Siirdesoo segalasundi түsedus on valdavalt üle 3m, metsalasundi түsedus Puhatus soostikus koguni 4 m.

Puhatu soostik toitub sademetest ja põhjaveest. Eesvooluks on Narva jõgi ja Peipsi järv. Mustaladva soo metsaoja suundub otse itta. Suuet ojal ei ole, kaitseala põhjapiiri lähedal soo keskosas valgub vesi kindlast sängist laialdastele märealadele. Peaaegu sama kaugele ulatuvad ka põlevkivikaevanduse eelkuivenduskraavid. Kaevandustest vee väljapumpamine moodustab omalaadse tõkke: veepais takistab soostiku vete kiiret äravoolu. Kohati leiab soostiku sellest osast raskesti ületatavaid õõtsikuid. Soostiku läänepiiril looklev Puhatu järve suubuv Puhatu oja kogub vett põhiliselt rabamassiivi läänepoolsetel aladel. Ülemjooksul valgub oja kuni 100 m laiustel märja metsaga kaetud alal kitsaste mätastevaheliste niredena. Soostiku keskmes asuvad järved. Puhatu järv on suurim soostiku järvedest. Temast põhjasuunas paiknevad Viinamardi ja Pahasenja järved, lõunas on Puhatu järv kanali kaudu ühendatud Martiska järvega. Nende järvede ja kanali kaldal lookleb ka enam või vähem sissetallatud jalgrada. Soostiku lõunaosas, väikese Agusalu küla lähedal on Agusalu järv. Ligipäas järvedele on üsna keeruline. Lisaks järvi ümbritsevale õõtsikule on koprad asustanud iga võimaliku kraavi ja oja ning muutnud oma paisudega niigi märjad alad suisa vesiseks.

Puhatu turbarabast idas on Puhatu oja sängi õgvendatud. Veel mõned kilomeetrid sooservas voolamist ning juba kutsutaksegi metsadesse sukelduvat veesoont Poruni jõeks. Poruni kallastel on juba 1967. a. alates olnud põlismetsa kaitseala, siinsetes metsades on ka ainukesed kaitsealuse ida-võsalille leiukohad.

Alutaguse suured siirdesood on linnurikkamad kui rabad, kuid linnud pole levinud siin ühtlaselt. Enamasti on asustus koondunud soode servaaladele. Õõtsuva pinnaga Puhatu siirdesoo, mis on väga raskesti ligipääsetav, oli varemalt kujunenud omamoodi lindude reservaadiks, kus asustus püsis kõrge – 1956. aastal umbes 10 paari haudelinde 1 km² kohta, värvulisi arvestamata. Praeguseks on see huvitav siirdesoo Narva veehoidla mõjul muutunud lindudele liiga märjaks ja sealne asustus on tunduvalt vähenenud. Praegusel aja pesitsevad siinsetel aladel merikotkas, kaljukotkas ja rabapüü (50% Eesti asurkonnast). II kategooria liikidest pesitseb alal järveaur, laululuik, väikepistik, metsis, kassikakk jt (vähemalt 12 liiki). Puhatu soostik toimib loomade liikumise sillana Alutaguse metsamassiivi ja Ingerimaa lõunaosa looduskompleksi vahel. Teadaolevalt on siinsel kaitsealal I kategooria kaitstavate loomaliikide osakaal suurem kui mujal Eestis (60 % kõigist liikidest). Ulatuslikud raba- ja metsaalad on sobivaks elupaigaks paljude teiste loomade kõrval ka kolmele suurkiskjale — hundile, karule ja ilvesele —, aga samuti siinse põlislooduse sümbolitele — kotkastele.

Ehkki alates 1999. a. suvest koos Poruni ürgmetsaga looduskaitse alla võetud Puhatu sooala on Eesti ürgsemaid loodusmaastikke, ei lase inimese lähedus end ka siin märkamata jätta. Soosaartel ja ka ümber soo laiuvates metsades näeb sissevarisenud II Maailmasõja aegseid kaevikuid.

Eesti sood 1977

Matkates Eesti moodi vihmametsas

Ka Eesti looduses leidub paiku, mis meenutavad oma metsikuse ja liigirikkusega kangesti vihmametsa. Tõnu Jürgenson tutvustab Poruni ürgmetsa.

(Go reisiajakiri 05/2013)

Mind on alati köitnud Ida-Virumaa metsik loodus, üheks muljetavaldavamaks kohaks on sealne Poruni ürgmets. Esimesel Poruni külastusel märkas, et sealne mets pole päris selline, nagu olin harjunud nägema. Kuidagi metsik ja liigirikas tundus see olevat, kuigi sellest liigirikkuse mõistest ma toona veel suurt midagi ei jaganud.

Mõni aasta hiljem sattus minu kätte Eesti Looduse aastaraamat „Lehed ja tähed”, kus oli kogumik ajakirjas ilmunud artikleid. Sealt leidsin Hendrik Relve sulest ühe kirjutise, kus ta mainis, nagu oleks veel vaid vähestes Euroopa piirkondades säilinud taigavöötlele omased vihmametsa tunnustega põlis- ja ürgmetsad.

Need metsad on suuresti sarnased metsadega, mis katsid meie maad pärast viimast jääaega umbes 6000 aastat tagasi. Selline mõte tundus piisava vihjena, et minna Porunisse uuesti ja uuesti metsa uurima.

Siinkohal on ilmselt sobilik natuke selgitusi jagada, mis vahe on ürg- ja põlismetsal. Poruni mets on põlismets, mitte ürgmets. Ürgmets on inimese poolt täiesti puutumatu, lähim selline on Kesk-Siberis. Lihtsalt kuidagi on mingil põhjusel hakatud Poruni metsa ürgmetsaks kutsuma.

Hendrik Relve on kirjutanud ühes oma artiklis nii: „Vanad metsad Eestis, mis tavakujutluses võivad tunduda ürgmetsana, saavad olla kas loodusmetsad või põlismetsad. Loodusmets on vana mets, kus pole näha raieid, kände, kraave ega muid kaugelt silma hakkavaid inimtegevuse jälgi. Hoolikamalt uurides võib seal ometi avastada mõne sammaldunud kännu, kinnikasvanud kraavijupi või muu märgi inimese ammusest toimetamisest. Kui loodusmetsas kustuvad ka viimased jäljed inimesest, saab sellest põlismets. Sellise pikka aega omapäi arenenud metsa kindlad tunnused on eri aegadel mahakukkunud tüvede rohkus ning metsa kõrguse, vanuse ja liigilise koosseisu suur vaheldusrikkus. Eesti põlismetsad on mitmete seene-, putuka- ja taimeliikide kodu, neid tavalises majandusmetsas ei leidu. Just selliste liigirikaste metsade hulka kuulub ka Poruni põlismets. Näiteks paistab siin puudel sulgjat õhikut, kaunite korrustena kasvavat sammalt, mis saab kasvama hakata üksnes ligi sajandivanustel tüvedel.”

Kui kavandada matka Poruni ürgmetsa, siis soovitan eelnevalt läbi astuda mõnest raamatupoest ja soetada topograafiline kaart mõõtkavas 1:50000. Sellisele kaardile on kantud iga väikseimgi kraav ja metsasiht, nii on piirkonnas hea liikuda ja rada kujundada.

Kui liikuda Alajõeelt Vasknarva suunas, siis kindlasti peaks väikese peatuse tegema Smolnitsa kandis, ilusamat randa Peipsi ääres ei leia. Samuti on seal n-õ laulvad liivad. Kindlasti tasuks ka sisse pürgata Vasknarva ja uudistada sealse linnuse varemeid.

Teel, mis suundub Gorodenka poole, on soovitatav liikuda kiirustamata või isegi vahepeal peatus teha, et visata pilk Narva jõele. Narva jõgi on kohati poole kilomeetri laiune ja seal on ohtralt väikseid kauneid saari. Vastaskaldal Venemaa poolel võib märgata mitut eriti uhket häärberit. Kui slaavlasel on raha, siis tagasihoidlikkusest pole üldjuhul märkigi.

Oma liikumisvahendi võite jätta Gorodenka piirivalvekordoni juurde, seal ei puutu seda keegi. Kena oleks piirivalvuritega oma matkaplaane jagada, et neil oleks ülevaade teie liikumisest.

Koha nimetus Gorodenka tuleb tõlkena venekeelsest sõnast gorod ehk linn, nii võiks seda küla nime tõlkida linnakeseks. Kunagi oli see koht üsna elav, sest 18. sajandil asus siin klaasitööstus ning pudeleid ja aknaklaase veeti peamiselt Peterburi. Toodang transporditi mööda Narva jõge ja sealt mööda Soome lahte edasi.

Kui kordoni juures Narva jõega kohakuti sammuda, siis hakkavad peagi silma märgid Teisest maailmasõjast. Vasakut kätt jäävad kunagised kaitseliinid kaevikute, punkrivaremete ja plahvatussest tingitud lehtritega. Sügavamale metsa minnes võib kunagisest sõjatehnikast järele jäänud vanaraudagi leida.

Militaarset vanarauda on siinses metsas praeguseni palju, kuigi vandaalarheoloogid on siia kõvasti rüüsteretki korraldanud. Õnneks on ka sõjaajaloohuvilised jõudnud sama teha ja väärtuslikemaist n-ö metsaandidest on kokku pandud väärikas muuseum, mis hetkel asub Sinimägedes. Väljapanekus võib leida eksponaate alates sõjameeste isiklikest asjadest kuni raskerelvastuseni välja.

Mööda Narva jõe äärt liikudes jõuame viimaks paika, kus kohtume Poruni jõega, mis suubub Narva jõkke. Narva jõepind on siin tohutult avar. Jõe keskel võime näha metsaga kaetud saari, vastaskaldal on ühtlane metsamüür. Sealne mets kuulub juba Venemaa valdustesse. Jõevaade on uhke ja meenutab vaata et mõnda Siberi jõge, see vaade on suisa mitte-eestilikult suurejooneline. Narva jõgi on olnud Eesti- Vene piiri tähistaja pikki sajandeid, kuigi kunagi ammu aastatuhandeid tagasi elasid mõlemal jõekaldal meie keelesugulased vadjalased. Narva jõest kaugemal läänes laiub suur soode ja metsadega väga hõreda inimasustusega ala, mida teame Alutaguse nime all.

Siinses metsas jalutades tekib tunne, nagu oleksid taigasse sattunud. Sõna „taiga” on pärit altai keeltest ja tähendas algselt üksnes Siberi okasmetsi. Praegu tähistavad loodusteadlased sama sõnaga tihti aga kogu maakera põhjapoolkera okasmetsi.

Alutaguse okaspuurohketes metsades on alati elanud ka taigale tüüpilisi taime- ja loomaliike. Samas ei anna Poruni põlismetsas tooni ainult okaspuud, eriliseks pärliks võib pidada looduslikku pärnametsa.

Seal, kus Poruni jõgi kohtub Narva jõega, peab matkaja hakkama liikuma piki Poruni jõe kallast ülesvoolu, sest jõgi on sedavõrd lai, et ilma paadita sealt üle ei saa. Aastaid tagasi sellesse kohta talvel sattudes nägin jõejääl põdrajälgi, mis paraku lõppesid kaldas vähem kui mõnekümne meetri kaugusel suure jääauguga. Selline oli siis ühe kohaliku põdra saatuse, vähemalt ei olnud tema saatuseks saada vorstiks.

Suurulukitest liiguvad siin metsas põdrad ja karud. Ka möödunud sajandi neil aastakümneil, kui nood uhked loomad mujalt Eesti metsadest kadunud olid, jäid Alutaguse metsad põdrale ja karule ikka kindlaks kantsiks.

Endalgi on olnud hulk kokkupuuteid sealsete laaneelanikega. Siin on ainult üks „aga” – väga suure seltskonnaga ei tohi metsa vahel liikuda. Kõigil kordadel, kui olen Porunisse sattunud nii, et matkaseltskond on maksimaalselt kolmeliikmeline, on alati õnnestunud näha kas põtra, metskitse, metssiga või metsist. Korra olen sõna otseses mõttes puhkavale sokule peale astunud. Me mõlemad saime paraja ehmatuse osaliseks. Sakk ei osanud paanikast kuhugi joosta ja haukus, nagu sokkudele kombeks. Selline haukumine on lähedalt kuuldes võrdlemisi võigas heli.

Kevadisel ajal olen palju näinud värskeid karukäpajälgi, mõned on kuulunud emakarule, kes talvel sündinud poegadega esimesi jalutuskäike tegemas. Selliseid jälgi leides tuleks omavahel kindlasti kõva häälega rääkima hakata või mingeid asju kolistada, et emakarule kaugel oma kohalolekust märku anda. Poegade emakaru on kevadel eriti ohtlik, see on tingitud emainstinktist poegi kaitsta ja pikast dieedist, mis algas lume tulekuga ja lõppes lume minekuga.

Poruni põlismetsa kõrval asub Eesti suuremaid soostikke – Puhatu soostik. Lähedusse jääb ka Agusalu soostik. Need on kohad, mida on parem külastada talvel ja laiade metsasuuskadega või siis muudel aastaaegadel suuremat sorti räätsadega. Iga rääts paraku rappa ei sobi, õiged räätsad sellisel maastikul liikumiseks on pea meetripikkused ja üksjagu laiad. Puhatu soostiku kohta võin lühikese kommentaarina öelda, et olen korra seal käinud, aga rohkem minna ei taha – igaüks tehku sellest omad järeldused.

1967. aastal rajati Poruni jõe ümbrusse üks Eesti esimesi ürgoru ja põlismetsa taimestiku ja loomastiku kaitseks mõeldud alasid. Jõekallastel kasvab liigirikas ja keeruka rindelisusega laialehine mets, samuti sirguvad siin sanglepa ja hariliku saarega lammimetsad, kõrgel jõekaldal ka laialehised segametsad. Piirkonna metsikuse selgitamiseks võis lisada, et Poruni- Puhatu piirkonnas on nähtud kasvamas ja elamas vähemalt 362 taime-, 111 linnu- ja 48 imetajaliiki. Üks haruldasemaid liike, kes siin elab, on lendorav.

Poruni (Boroni, Poroni) jõe varasem nimi Borovnja pärineb vene keelest ja tähendab tõlkes äket või äkkevagu. Rahvasuu räägib, et just äkkevaost on arenenud jõesäng. Suure ja sügava vao võis tekitada võimas põllutööriist, mida pidi käsitsema hiiglaslik põlluharija.

Poruni põlismetsas ja Puhatu soostikus matkamise teeb huvitavaks see, et see paneb matkaja tõelised orienteerumisoskused proovile. Oskus viia kaardi, kompassi ja maastiku pilti omavahel kokku on üks väärtuslikemaid oskusi looduses toimetulekus. Kõiksugu peened elektroonilised abivahendid on küll lahedad mänguasjad, aga 100% nende peale loota ei maksa, liiga kapriissed on nad paraku.

Kõige optimaalseim matk selles piirkonna oleks kolme-nelja ööbimisega matk. Selle ajaga jõuab kaitsealast saada päris hea ülevaate, aga kindlasti piisavalt vähe näha, et oleks põhjust sinna kunagi uuesti tagasi tulla. Parim aeg seal matkamiseks on sügis või varakevad. Suvel tuleb arvestada kirjeldamatute sääsehordidega. Talvel on seal väga ilus, aga siis peab olema hea varustus. Arvestada tuleks ka väga aeglase liikumiskiirusega.

Porunis on jõe kaldal küll mõned ametlikud lõkkekohad, aga toiduvalmistamiseks soovitan arvestada ikkagi ainult välipliidi võimalusega. Lõkkekohtades ei pruugi alati puid olla ja looduskaitsetelised piirangud ei luba metsast kuivi puid võtta.

Head matka teile Eesti „Siberis”!

Poruni põlismets kutsub

Henrik Relve, Loodusesõber 6/2009

Tagasi metsa, kus oldud üle veerand sajandi tagasi

Kui tänavu oktoobri keskel Poruni jõe kallast pidi allavoolu sammun, meenub tahtmatult esimene tulek sellesse metsa. Ligi kolmkümmend aastat tagasi sai siiakanti seigeldud liinbussidega ning viimased kümmekond kilomeetrit kõnnitud jala. Piirkond oli juba siis looduskaitse all, kuid tähistatud matkarajast nagu praegu võis vaid unistada. Lähima küla elanikud nimetasid seda laant Boroni või Borovnja metsaks. Siinsed kohanimed on tihti kakskeelsed, sest sajandeid on külades elanud vene-eesti segakogukond. Esimesest korrast sööbisid meelde ukerdamine puuderägas, laialt üleujutatud ja tihti läbimatud lõntsikud Poruni alamjooksul. Jälgisime tookord kaua valget värvi kalakotkast, kes üleujutatud luha kohal kalu seiras ja aegajalt neid veest tabama sööstis.

Tookordse tuleku üks tähtsam soov oli üles otsida Eesti vägevaim looduslik pärnamets. Lõpuks me selle ka leidsime. Uskumatult palju jämedaid pärnatüvesid mitme hektari suurusel alal. Ka nüüd lähen sellesse metsa ja veedan seal pärnapuid vaadeldes ja pildistades tunnikese. Muidugi ei ole siin kaugeltki kõik puud vaid pärnad. Leidub ka kuuski, haabu, sangleppi, kaski. Kuid selle liigirikka segametsa tähtsaim puuliik on siiski pärn. Raske on siin viibides alla suruda muljet, et see pole mõni metsistunud mõisapark. Kui meie vanades parkides on kõrged ja jämedad pärnapuud tavaline nähtus, siis metsas on need suur haruldus. Pärn kasvab Eestimaa metsades tavaliselt madala ja kõveriku puuna teiste kõrgemate puude varjus. Ei tea Eesti metsades ühtegi teist paika, kus näha nii suurel hulgal vägevate sammastena taeva poole sirutuvaid pärnatüvesid.

Põlismets, mitte ürgmets

Siinset metsa tavatsetakse nimetada Poruni ürgmetsaks. Tõele au andes pole tegu siiski ürgmetsaga. Ürgmetsa, inimesest täiesti mõjustamata metsa pole Eestis meie päevil säilinud mitte kusagil. Ehk on Eestile lähim ala maakeral, kus ehtsaid ürgmetsa jäänuseid leidub, mõned piirkonnad Siberis. Ühte sellist tean Kesk- Siberis Baikali looduskaitsealal.

Vanad metsad Eestis, mis tavakujutluses võivad tunduda ürgmetsana, saavad olla kas loodusmetsad või põlismetsad. Loodusmets on vana mets, kus pole näha raieid, kände, kraave ega muid kaugelt silma hakkavaid inimtegevuse jälgi. Hoolikamalt uurides võib seal ometi avastada mõne sammaldunud kännu, kinnikasvanud kraavijupi või muu märgi inimese ammustest toimetamisest. Kui loodusmetsas kustuvad ka viimased jäljed inimesest, saab sellest põlismets. Sellise pikka aega omapäi arenenud metsa kindlad tunnused on eri aegadel mahakukkunud tüvede rohkus ning metsa kõrguse, vanuse ja liigilise koosseisu suur vaheldusrikkus. Eesti põlismetsad on mitmete seene-, putuka- ja taimeliikide kodu, neid tavalises majandusmetsas ei leidu. Just selliste liigirikaste metsade hulka kuulub ka Poruni põlismets. Näiteks paistab siin puudel sulgjat õhikut, kaunite korrustena kasvavat sammalt, mis saab kasvama hakata üksnes ligi sajandivanustel tüvedel.

Poruni jõe suudmelt paistab Venemaa

Nüüdne tähistatud Poruni matkarada juhatab ligi viis kilomeetrit piki jõekallast allavoolu. Enne Narva jõkke suubumist taltub muidu rutakas ja kõrgete kallastega Poruni jõgi laisaks ja aeglaseks. Rohkem kui pool sajandit tagasi, 1956. aastal, kui Narva jõele ehitati elektrijaama tamm, tõusis nii Narva kui Poruni veetase ning jõgede madalamad kaldaosad ujutati üle. Vee alla jäi ka metsa. Selle viimased tunnistajad on laiad veteväljast välja küünitavad üksikud ammusurnud tüvede valgeks pleekinud tüükad.

Viimaks oleme paigas, kus Poruni suubub Narva jõkke. Narva jõepind on siin tohutult avar, võib-olla oma pool kilomeetrit. Jõe keskel on näha piklikud metsaga kaetud saared, vastaskaldal ühtlane metsamüür. See mets kuulub juba Venemaale. Jõevaade on uhke, suisa mitte-eestilikult

suurejooneline.

Narva jõgi on olnud Eesti-Vene piiri tähistaja pikki sajandeid. Kunagi aastatuhandeid tagasi elasid mõlemal pool jõge meie keelesugulased vadjalased. Kuid kui Peipsi-tagustele aladele jõudsid lõunapoolt slaavi rahvad, hakkas Narva jõe idakaldale sügenema aina tihedamalt vene asustust. Jõe läänekaldal jäi asustus kuni tänase päevani märksa hõredamaks, sest harimiskõlbulikku maad leidub siin ainult jõe lähistel. Narva jõest kaugemal laiub suur soode ja metsadega väga hõreda inimasustusega ala, mida tuntakse Alutaguse nime all.

Poruni on Alutaguse meelitavamaid pärleid

Alutagust on mõnikord nimetatud Eestimaa Siberiks. Lihtsalt öeldes tähendab see, et kui enamik Eesti metsadest kuulub kindlasti Euroopa segametsa võõndisse, siis Alutagust peavad mitmed loodusteadlased okasmetsade alaks, mida võiks lugeda pigem kokku kuuluvaks meist idaja põhjapool laiutava hiiglasliku okasmetsavööndi ehk taigaga. Sõna „taiga“ on pärit altai keeltest ja tähendas algselt üksnes Siberi okasmetsi. Praegu tähistavad loodusteadlased tihti sama sõnaga aga kogu maakera põhjapoolkera okasmetsi.

Alutaguse okaspuurohketes metsades on alati elanud ka tüüpilisi taiga taime- ja loomaliike. Suurulukitest näiteks põtra ja karu. Ka möödunud sajandi neil aastakümneil, kui nood uhked loomad mujalt Eesti metsadest kadunud olid, jäid Alutaguse laaned põdrale ja karule ikka kindlaks kantsiks.

Ajaloolise Alutaguse kihelkonna idapoolses osas laiuvad ulatuslikud loodusmaastikud, millele võrdset mujal Eestis ei leidu. Peaaegu otse Narva jõe kallastelt saab alguse Eesti suurim, Puhatu soostik. Kohe Puhatu soostikust läänepool algab teine soode ala – Agusalu. Väärtuslikumad osad mõlemast soostikust on praeguseks võetud looduskaitse alla. Inimasustus on selles piirkonnas tõepoolest sama hõre kui Siberis. Soosaartel ja -servades leidub siinseal uhkeid põlismetsi, mida kirves väga harva puutunud. Kuid uhkeim põlismetsadest on siiski Poruni. Siia, sõnajalgadest palistatud kõrgetele jõekallastele vägevate pärnapuude alla peab pärast tänast retke ikka tagasi pöörduma!

Poruni ürgorg paljandite ja põlisloodusega

Anne-Ly Feršel, , Eesti Loodus 4/2007

Illuka vallas Narva jõe läänekaldal Gorodenka külast pisut põhja pool voolab Poruni jõgi. Selle paremal kaldal on tähistatud rada, mis juhatab matkalised läbi ürgmetsa ning lammiala serva pidi kuni Narva jõeni.

1967. aastal rajati Poruni jõe ümbrusse üks Eesti esimesi ürgoru ja põlismetsa taimestiku ning loomastiku kaitseks mõeldud alasid. Jõe kallastel kasvab liigirikas ja keeruka rindelisusega laialehine mets, samuti sirguvad siin sanglepa ja hariliku saarega lammimetsad, kõrgel jõekaldal ka laialehised segametsad. Kaitstava metsamaastiku keskel, Poruni jõe ürgorus, püüavad pilku aga Narva lademe kihid.

Praegusajal kuulub Poruni sihtkaitsevöönd 1999. aastal rajatud Puhatu looduskaitseala koosseisu. Kaitsealal on nähtud kasvamas ning elamas vähemalt 362 taime-, 111 linnu- ja 48 imetajaliiki.

Poruni ürgoru loodusliku mitmekesisuse tutvustamiseks on rajatud ligi kahe kilomeetri pikkune õpperada. Inimtegevuse mõjutusi näeme aga peaaegu kümne kilomeetri pikkusel (edasi ja tagasi) matkarajal.

Siia on rajatud parkla, olemas on puhke- ja telkimiskohad ning infotahvlid, samuti rajale suunavad viidad. Teekonna algusesse on ehitatud ligi 800 meetrit laudteed, et kaitsta õrna metsaalust liigse tallamise eest. Edasi on rada märgitud puudele värvitud siniste ristkülikutega.

Piiriäärsed külad. Et Poruni jõe ääres kulgevale matkarajale jõuda, tuleb sõita piki Narva jõge põhja poole. Siinne maastik on tasane, metsane ning soine ja võrdlemisi inimtühi. Siiski palistavad Narva jõge ka mitu vene küla. Tõenäoliselt olid esimesed siia kanti saabunud püasasukad vadjalased, kellest on Kuningakülas säilinud mõned 11.–12. sajandist pärit kääbaskalmud, ja venelased. Alates 13. sajandist on Narva jõgi olnud piirijõgi Eesti ja Venemaa vahel. Arvatavasti takistasid eestlaste siia asumist suured ja raskesti läbitavad soolaamad ning piirkonna väheviljakad maad.

Teekonna viimane asustatud punkt on Gorodenka. 18. sajandil rajati Narva jõe läänekaldale üks Eesti vanimaid klaasikodasid. Nii tekkis meistrite ja tööliste tarvis väike linnatüüpi asula, mis ühtlasi andis kohale nimeks Gorodenka ehk linnake.

Siin toodeti peamiselt klaaspudeleid, aknaklaasi jms. kasvava Peterburi linna tarbeks. Tol ajal oli tööstust Poruni jõe äärde rajada võrdlemisi soodne, kuna ümbruses kasvas piisavalt metsa: puukütte abil sulatati klaasiliiva, lehtpuutuhast toodeti potast. Valmistoodang veeti mööda Narva jõge ja Soome lahte Peterburi. Vabrikus lõpetati töö 1768. aastal, kuna lähiumbruse metsad olid ära köetud ja puidu vedu kaugemalt ei tasunud enam ära. Veel hiljutigi on vana vabriku asukohalt leitud sulanud klaasitükikesi.

Peale klaasivabriku on siinsete metsade elurütmi kujundanud ulatuslikud metsaraied. Suurveeaegne palgiparvetus väikestel metsajõgedel ja

selle tarbeks kaevatud kraave pidi kuni Narva jõkke oli kohalikele oluline sissetulekuallikas kuni Teise maailmasõja alguseni.

Poruni jõe paljandid. Gorodenkas tuleb keerata metsateele, kuni parklani on ligikaudu neli kilomeetrit. Siit edasi sõidukitega ei pääse.

Parklast Poruni jõe äärde jääb veel umbes pool kilomeetrit. Jõeale rajatud sillalt paistavadki ühed selle piirkonna vaatamisväärsused: Narva lademe paljandid.

Maastikulise liigestuse poolest jääb see ala Kirde-Eesti lavamaale, mille aluspõhi koosneb peamiselt kambriumi ladestu sinisavist, liivakihtidest ning ordoviitsiumi ladestu lubjakivist, dolomiidist ja merglist. Lavamaa servas Narva jõe keskjooksul katab ordoviitsiumi kivimeid Põhja-Eesti jaoks erandlik keskdevoni ladestu lubja- ja liivakividest jääksaar, mida nimetataksegi Narva lademeks. Poruni jõe kallastel paljanduvad selle lademe Leivu ja Kernave kihistud. Kilomeetripikkusel lõigul võib näha seitset Kernave kihistu paljandit: nendele on iseloomulik hallikas ja kirju liivakivi, mis vaheldub aleuroliidi ja savi vahekihtidega. Lademe ülemises osas on valdavalt punakat tooni liivakad kivimid. Liikudes mööda paremat jõekallast allavoolu näeb veel viit kuni 1,4 meetri kõrgust Leivu kihistu paljandit: neis vahelduvad punakad ja hallid liivakivid ning aleuriidid savi, dolokivi ja domeriidi vahekihtidega.

Nii jutustab rahvasuu. Poruni (Boroni, Poroni) jõe varasem nimi Borovnja pärineb vene keelest ja tähendab tõlkes äket või äkkevagu. Rahvasuu räägib, et just äkkevaost on arenenud jõesäng. Suure ja sügava vao võis tekitada võimas põllutööriist, mida pidi käsitsema hiiglaslik põlluharija. Kuigi „Kalevipoja” eeposes ei kajastu selle kandi lugusid, on lähiümbruses levinud Kalevipoja ja vene vägilase Dobrõnja Nikitõiga seotud muistendid. Maastikku ümber kujundava Kalevipoja vägiteod on ju üldtuntud, ehkki rahvajutud tema nime antud jõe tekkega otseselt ei seosta.

Vana metsavahikoht. Metsa serva, raja algusesse jääb vana vundament. Siin asunud Poruni metsavahitalu hävis Teise maailmasõja lahingutes 1944. aastal.

Kohalik metsavahikoht oli väike, ühehobusetalu. Metsavaht sai riigilt palka vahtkonna ja ametimaa suuruse järgi: esimesest olenes töö hulk, teisest lisa-sissetuleku võimalus. Kohaliku vahi võrdlemisi väike ametimaa ehk siis heina-, karja- ja põllumaa jäi enamasti eluhoone ligi, kohati on need alad veel praegugi looduses märgatavad. Erinevalt oma ametivendadest, kes tegelesid metsa majandamisega ja hoidsid silma peal metsavarastel ning salaküttidel, tuli siinsetel metsavahitudel abistada ka piirivalvureid ning politseinikke, kuna Venemaa avarused jäid vaid käega katsutavasse kaugusesse.

Vundamendi sisse on rajatud lõkkease ja puhkekoht. Metsa servast algab aga laudtee, mis on ehitatud, kaitsmaks pehmet pinnast liigse tallamise eest.

Poruni ürgmets ja jõelammid. Algab põlismets, kus kasvavad eri vanuses puud, mille vahele on tekkinud vanade puuhiiglaste väljalangemise tagajärjel valgusküllased häilud. Rohkesti on maas lamavaid erisuguses kõdunemisjärgus tüvesid. Selline vähese inimõjuga stabiilne ökosüsteem pakub eluvõimalusi paljudele organismidele. Siit võib leida inimpelglikke liike, kes ei saa elada majandatavates metsades: mitmesugused seemned, samblad, samblikud ja putukad.

Põlismetsa alustaimestik hakkavad silma salutaimeid. Kevadel kirendab metsaalune kopsurohust, võsaüllastest ja sinililledest.

Samblarinne maapinnal on hõre ja katkendlik. Enamik samblaid kasvab puutüvedel ja lamapuidul. Poruni ürgmetsast on leitud 64 samblaliiki. Neist kõige silmatorkavamad on harilik hiissammal ja sulgjas õhik, kes kasvavad peamiselt vanade lehtpuutüvede keskosas. Tüvele tekib neist pruunikas või tumeroheline roomavate varte ja läikivate varretippudega samblapolster, mille oksad kaarduvad kuivades oludes ülesse – niiviisi jääb samblavaibast lokiline, kerge ning õhuline mulje. Sulgjas õhik on vanade põlismetsade tunnusliik, mis on kantud punasesse raamatusse.

Samblikest võib siin kohata liike, mida peetakse ürgmetsade indikaatoriteks. Tähelepanelikud matkajad leiavad kindlasti üles Euroopas haruldase hariliku kopsusambliku. Enamasti kasvab see liik üle saja aasta vanustes metsades, teda võib leida haabadel, vahel ka tamme-, saare- ja vahtrapuu koorel. Harilikule kopsusamblikule on antud nimi just välise sarnasuse tõttu kopsukoega. Ta on eriti tundlik õhusaaste ja kasvukoha muutuste suhtes ning kuulub kaitsealuste liikide hulka.

Paljude põnevate seente seas kasvab Poruni jõe ümbruses põlismetsa indikaatorliik roosa pess.

Poruni jõe kaldaid uuristanud vesi on kujundanud keskmiselt 15 meetri laiuse kaunitult lookleva sängi. Jõe kallastel on lammid, mille laius ulatub kuni 150 meetrini; suurvee ajal on lammialad üle ujutatud. Tulvaveega kokku kantud orgaanilise aine settimisel on tekkinud aga viljakad padjandid: need on head kasvukohad mitmele niiskuslembesele soontaimetele, näiteks sanglepale ja laanesõnajalale. Viimased kasvavad siinsetes soodsates oludes pooleteise meetri kõrguseks.

Igal elukal omad teod. Öpperajal võib märgata mitme looma tegutsemisjälgi. Raja lähedal on näha puud, mille otsa on roninud ilves. Inimpegligid ilvesed ronivad vahel kõrgemale, et end varjata või ümbrust paremini vaadelda. Kuid saaki varitsetakse ikkagi maapinnal: ilvesed ei ründa kunagi kedagi puu otsast, sest nende lühike saba ei võimalda maandumisel tasakaalu säilitada.

Põlismetsa liigirikkuses toimivad mitmesugused toiduahelad ja eluringid. Hea näide on haavapuu – täiesti õigustatult kutsutakse teda ka metsaemaks. Haab on mõnus elupaik paljudele puitu lagundavatele seeneliikidele, näiteks haavataelikule ja kännupestsule; selle puu koort söövad koprad, kitsed, põdrad, jäneseid ja hiired.

Nii elavatel kui ka surnud haabadel elutseb ning paljuneb üksjagu putukaliike: suur- ja väike-haavasikk, pugalsikk, salehundlane, küürakmardiklane, silinderpõrnikas jt. Putukate vastseid ja nukkusid jahtides ning omale pesa ehitades taovad rähnid haavatüvesse õõnsusi, mis omakorda sobivad pesitsemiseks teistele väiksematele loomadele, nende hulgas ka lendoravatele. Need haruldased ning kaitsealused loomad toituvad peamiselt lehtpuude urbadest, noortest võrsetest, pungadest ja seemnetest, marjadest ja seentest, aga ka linnumunadest ja -poegadest. Üks lendorava looduslik vaenlane on metsnugis, siiski on nugise toidusedelis enamasti mitmesugused teised pisinärlised.

Laudtee selja taha jätnud, kulgeb õpperada läbi kobraste tekitatud murru: need veelembesed elukad on siin langetanud noort kuusikut. Seejärel jätkub matk metsateel: kui sellelt paremale keerata, jõuab tagasi parklasse; vasakule jääv tee haru juhatab aga matkarajale, mis kulgeb kuni Narva jõeni.

Aastatetagune inimtegevus. Jätkates teekonda, hakkab üha enam silma inimtegevuse jälgi. Alates 1944. aasta veebruarist püsis siin pikka

aega rindejoon. Kaevikuliine võib tänini maastikus hästi eristada. Koos Saksa väeosadega seisid siinsel rindelõigul Punaarmeele vastu Eesti üksused. Vene väel ei õnnestunud kaitseliinist läbi murda ning lahingud Kirde-Eestis vaibusid augusti esimesel poolel. Saksa väed taandusid Sinimägedest ja evakueerusid lõplikult Eestist 1944. aasta septembris. Narva rindel ja Alutaguse soodes hukkus ligikaudu 200 000 sõdurit, kellest peaaegu 12 000 olid eesti soost sõjamehed.

Matkaraja alguses voolab Poruni jõgi võrdlemisi kitsas sängis. Raja viimasel kolmandikul, jõe alamjooksul laieneb see aga märgatavalt, sest aastail 1955–1956 ehitati Narva jõe Venemaa-poolsele kaldale 125 MW hüdroelektrijaam. Et tagada jaama stabiilne töö, takistati Narva jõe vool madala ülevoolupaisuga. Paisu taha tekkis 190 km² suurune tehiskärv – Narva veehoidla. Paisutus mõjutab Narva jõge ligi 38 kilomeetrit ülesvoolu, kuni Omuti kärestikeni. Seetõttu on tõusnud mitme Narva lisajõe, sh. Poruni alamjooksu veetase. Vesi mattis enda alla endised jõekaldad ja tekitas ligikaudu saja meetri laiuse veevälja. Üleujutusest põhjustatud järskude muutustega on loodus nüüdseks peaaegu kohanenud. Tammi tõttu on aga takistatud jõesilmu, lõhe ja angerja liikumine Narva linnast ülesvoolu.

Rada viib Eesti soojuselektrijaamast algava kõrgepingeliini alt läbi. Liin kulgeb piki Narva jõge ja Peipsi põhjakallast Jõgevamaa poole, kuni Läti piirini, ning varustab teele jäävaid maakondi elektrienergiaga.

Matkaraja kaugeim ots. Elektriliinide alt kuni Narva jõeni ehk matkaraja lõppu on veel mõnisada meetrit. 75 kilomeetri pikkune Narva jõgi saab alguse Peipsi järve kirdenurgast ja suubub Soome lahte. Eesti veerikkaima jõe minimaalne vooluhulk on suurem kui ülejäänud Eesti jõgede summaarne keskmine kokku. Narva jõgi on Peipsi järve ainus väljavoolutee ja aasta jooksul kandub tema voogudes mere poole 12,5 km³ vett. Euroopa ajaloos on Narva jõgi tuntud vee- ja kaubateena. Varasemad andmed räägivad viikingitest, kes alates nn. viikingite ajast (5.–11. sajand) liikusid mööda Narva jõge ja Peipsit Pihkvasse. Narva jões ja veehoidlas elab ligi 28 liiki kalu. See meelitab siia ka hulganisti kalamehi, kellest on maha jäänud kaldaid ääristavad katkematud jalgrajad.

Matkaraja avara vaateväljaga aladel tasuks aeg-ajalt tõsta pilk taevasse: vahel võib siin märgata lendamas looduskaitsealuseid linnuliike kalju-, kala- ja merikotkast, punaselg-õgijat, välja- ja soo-loorkulli. Kevadel võib kaldaroostikust kuulda hüübi omapärast hüüpamist.

Narva jõe juures matkarada lõpeb, tulnud teed tuleb nüüd tagasi minna – nii saab veel kord lasta Poruni vee vulinal kõrvu paitada ning imetleda loodust.

[Ja lõik ETV Osooni saatest](#)

OLULINE INFORMATSIOON (võib ajas muutuda ja täieneda, jälgi Suusahullude listi)

Toimumisaeg: 12.-13. september 2015

Toimumiskoht: Puhatu soostik ja Poruni mets

Maksumus: kohalesõidu kulu + 3-4 söögikorrale kuluv summa

Kohalesõit ja logistika

Kogunemine 12. septembril kell 8 laululaval, kell 8.15 väljasõit Väljasõidu aeg ja koht võivad muutuda, jälgi värsket informatsiooni listist.

Samuti annan listis teada, kelle autodega läheme.

Kohalejõudmiseks sõidame mööda Tartu-Jõhvi maanteed kuni natuke peale Iisaku alevit keerame paremale Kuremäe peale, Kuremäelt sõidame mööda Jõhvi- Vasknarva teed kuni Kivinõmme külani, kust pöörame vasakule Puhatu küla peale, kuhu lähedusse jätame transpordivahendid.

Matka algus ja lõppkoht on ühes ja samas kohas.

Väga halva ilma korral jääb matk ära või toimub ühepäevasena. Viimane info reedel 11.09.15

Söök- jook

Kuna liigume looduskaitse alal ja üks võimalikke ööbimiskohti on rabas, siis lõkke tegemise võimalus võib puududa. Seega tuleb kaasa võtta mõned priimused, soovitavalt 3- 4 inimese peale üks priimus. Söögid ja joogid seab igaüks endale ise, soovitan kasutada dehüdreeritud matkatoitu, valmistamiseks tuleb lisada vaid kuuma vett. Saadaval matkaspordi poes. Kokku vaja siis varustada ennast 4-ks söögikoraks- esimese päeva lõuna ja õhtu ning teise päeva hommik ja lõuna. Ka joogivesi tuleb igaühel endal kaasa võtta (min 2- 3 liitrit).

Palun listis teada anda, kellel on võimalus priimuse kaasavõtmiseks.

Adventure Food Pasta Bolognese

Pastaroog veiseliha ja erinevate köögiviljadega vürtsikas itaalia tomatikastmes.

Kliki hinnal, et näha laoseisu:

Hind

6.99 €

6.99 €

Pastaroog veiseliha ja erinevate köögiviljadega vürtsikas itaalia tomatikastmes.

Koostis:

pasta (nisujahu, muna, sool), tomat, veiseliha (6%), palmiõli, kartulitärklis, sibul, suhkur, sool, roheline hernes, piim, itaalia vürtsisegu, pipar

Allergia-alane info:

Toode sisaldab piima, muna, gluteeni. Võib sisaldada pähklike ja maapähklite osakesi.

Adventure Food'i dehüdreeritud toidud on kvaliteetsedained, mis sobivad ideaalselt seljakotiränduritele, matkajatele ja alpinistidele. Ühe inimese portsjonid on mugavalt pakitud "kokka pakendis" kotti. Valmistamiseks tuleb lihtsalt pakend täita noolega näidatud piirini keeva veega, segada, see 8 minutiks sulgeda, seejärel uuesti segada ja maitsev roog ongi valmis. Pole aegavõtvat keetmist ega pesemist vajavaid potte- minimaalse vaevaga valmib maitsev eine.

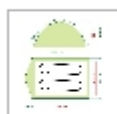
Ööbimine

Ööbime telkides, varjualuses või julgemad lausa lageda taeva all. Palun listis teada anda, kellel millist telgi või varjualuse varianti kaasavõtmiseks on.

Odavaim 2- kohaline, alla 3 kg kaaluv telk Matkaspordis maksab 65 EUR.

Coleman DARWIN 2

Lihtne 2 inimese telk nädalalõpumatkale ja suveüritustele.

Kliki hinnal, et näha laoseisu:

Värv

Hind

Roheline+Hall **64.95 €** ~~89.95 €~~

Ideaalselt festivalidele ja nädalavahetuste matkadele sobival Darwin 2 telgil on suure kaarega uks, mugavamaks sisenemiseks ja väljumiseks ning eeskoda mudaste jalanõude ning varustuse hoidmiseks.

- Lihtsalt püstitatav kuppelkonstruktsioon.
- Välistelk: Polüester 68D.
- Veekindlus: 3000mm.
- Telgikangas on tulekindla töötlusel.
- Kaared: Klaaskiud.
- Põhi: Polüetüleen.
- Õmblused: Teibitud.
- Kandekott: kaasas.

Võimalikud ööbimiskohad ja päevateekonnad

[Võimalikud ööbimiskohad ja päevateekonnad](#)

